

УДК 341.227(477)

О.Ю. МАКАРЕНКО, канд. юрид. наук,
Харківський національний університет внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАДР УКРАЇНИ

Ключові слова: *навколишнє середовище, природні ресурси, надра України, міжнародно-правове забезпечення*

В літературі міжнародно-правова охорона навколишнього середовища зазвичай розглядається як сукупність принципів і норм міжнародного права, що складають специфічну галузь цієї системи права та регулюють дії його суб'єктів щодо запобігання, обмеження та усунення шкоди навколишньому середовищу з різних джерел, а також із забезпечення раціонального, екологічно обґрунтованого використання природних ресурсів.

Надра є важливим природним ресурсом не лише для України, але й для багатьох країн світу. При розгляді міжнародного досвіду правового забезпечення охорони надр доцільним є приділити увагу окремим елементам міжнародного співробітництва у цій галузі.

Нажаль, міжнародно-правова охорона надр не здобула широкого огляду в наукових працях, лише окремі вчені розглядали міжнародно-правову охорону надр в комплексі міжнародно-правової охорони навколишнього природного середовища в цілому. Міжнародно-правова охорона довкілля в цілому, у тому числі надр як невід'ємної частини єдиного навколишнього природного середовища, була об'єктом розгляду Г.О. Анцелевича, І.С. Яценко, Д.В. Василевської, А.С. Тимошенко, О.С. Баб'яка та інших дослідників. Однак залишається недостатньо розглянутим питання виділення основних напрямів розвитку міжнародного співробітництва України в сфері охорони надр.

Метою публікації є здійснення аналізу сучасного стану міжнародно-правової охорони

надр в межах її юридичного значення для України та визначення основних напрямів руху України як суб'єкта міжнародно-правової охорони надр.

Україна є учасницею багатьох міжнародно-правових актів, які прямо або опосередковано стосуються охорони навколишнього природного середовища та надр як окремого самостійного елемента довкілля. Серед міжнародних договорів, які регламентують міжнародне співробітництво у сфері охорони довкілля, у тому числі надр, чільне місце посідають загальнополітичні договори, окремі розділи чи статті яких присвячені екологічним питанням. До таких договорів, зокрема, відносяться:

- статут ООН;
- заключний акт Народи з безпеки і співробітництва у Європі 1975 р.;
- договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі та під водою 1963 р.;
- договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.;
- договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення 1971 р.

Крім загальнополітичних, існує значна кількість міжнародних договорів, спеціально спрямованих на охорону навколишнього середовища. Згідно з реєстром ЮНЕП існує більше тисячі універсальних та регіональних договорів і близько чотирьох тисяч двосторонніх договорів, які стосуються охорони довкілля. Залежно від змісту ці договори можна умовно поділити на дві групи:

1. Комплексні договори, спрямовані на охорону навколишнього середовища в цілому:

- Базельська конвенція про контроль за транскордонним переміщенням небезпечних відходів та їх використанням 1989 р.;
- Конвенція про біологічне різноманіття 1992 р.;
- Конвенція про доступ до екологічної інформації та участі громадськості у прийнятті рішень у сфері навколишнього середовища 1998 р.

2. Поресурсні договори, спрямовані на охорону окремих видів природних об'єктів:

- Конвенція ООН з морського права 1982 р.;
- Конвенція про забруднення моря скиданням відходів та інших матеріалів 1972 р.;
- Конвенція про попередження забруднення моря з суден 1973 р.;
- Конвенція про охорону дикої флори і фауни 1979 р.;
- Конвенція про міжнародну торгівлю видами флори і фауни, які перебувають під загрозою зникнення 1973 р.;
- Конвенція про збереження мігруючих видів тварин 1979 р.;
- Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р.;
- Віденська конвенція про охорону озонного шару 1992 р.;
- Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р. та Кіотський протокол до неї 1997 р.;
- Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 р.;
- Конвенція про оперативні повідомлення про ядерні аварії 1986 р.;
- Конвенція про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації 1986 р.

Міжнародно-правові угоди, які безпосередньо стосуються охорони надр, зокрема:

– Гірнична Хартія держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 27.03.1997 р. [1], до завдань якої віднесено поетапне зближення і гармонізація законодавчих і інших нормативних актів у сфері вивчення, розвідки, використання і охорони надр, а також розробка і пропозиція нових механізмів ефективної співпраці органів державної влади і управління, а також суб'єктів господарської діяльності у сфері вивчення, розвідки, використання і охорони надр та ін.

– Угода про співробітництво в галузі вивчення, розвідки і використання мінерально-сировинних ресурсів від 16.01.1998 р. [2], якою для координації співробітництва у сфері розвитку мінерально-сировинного комплексу Сторони створили Міжурядову раду розвідки, використання і охорони надр, яка діє на осно-

ві Положення, що є невід'ємною частиною цієї Угоди.

– Угода країн-учасниць СНД Про прикордонне співробітництво в галузі вивчення, освоєння та охорони надр від 31.05.2001 р. [3] запровадила ряд концептуальних положень стосовно прикордонної взаємодії країн-учасниць СНД в сфері раціонального використання та охорони ділянок надр, що знаходяться поблизу кордонів відповідних держав. Зокрема, суміжні Сторони зобов'язалися за своєю ініціативою або за запитом суміжної Сторони інформувати про намір здійснення в прикордонних районах геологічних робіт, також вони прийняли на себе зобов'язання прагнути до спільного вивчення і освоєння трансграничних родовищ корисних копалин, а також закріплено, що вивчення і освоєння родовищ твердих корисних копалини в прикордонних районах в однобічному порядку можуть проводитися до державного кордону або на певній відстані від державного кордону за домовленістю суміжних Сторін за умови, що такі роботи не спричинять погіршення гірничотехнічних умов проведення робіт на родовищах, розташованих на території суміжної Сторони.

Рішення міжнародних організацій та конференцій у сфері охорони навколишнього середовища, як правило, мають рекомендаційний характер. До таких рішень, крім Стокгольмської декларації «Щодо питань охорони навколишнього середовища» 1972 р. та Декларації Ріо-де-Жанейро «Щодо навколишнього середовища та розвитку» 1992 р., відноситься й Всесвітня хартія природи 1982 р., затверджена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН. Так, Всесвітня хартія природи [4] містить ряд важливих положень, які хоча прямо не віднесені її текстом до охорони надр, проте зі змісту цих принципів вони вочевидь відносяться саме до охорони надр. Наприклад, не поновлювані ресурси одного користування експлуатуються в міру, з врахуванням їх запасів, раціональних можливостей їх переробки для вжитку і сумісності їх експлуатації з функціонуванням природних

систем; діяльності, що таїть в собі підвищену небезпеку для природи, повинен передувати глибокий аналіз, і особи, що здійснюють таку діяльність, повинні довести, що передбачувана користь від неї значно більше, чим збиток, який може бути нанесений природі, а у випадках, коли можлива згубна дія такої діяльності чітко не встановлена, вона не повинна здійснюватися тощо.

На жаль, серед міжнародно-правових угод, договорів та інших актів, згоду на обов'язковість яких надано Україною, дуже мало існує спеціальних, присвячених міжнародно-правовій охороні надр як важливого природного ресурсу. Разом з тим деякі міжнародно-правові акти, що стосуються охорони довкілля в цілому, певною мірою охоплюють в тому числі й охорону надр як невід'ємного елемента довкілля. Прикладом може слугувати Конвенція ООН про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18.05.1977 р. [5]. Конвенція встановлює межі дозволених дій держав у сфері управління природними явищами.

Учасники Конвенції ООН про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18.05.1977 р. зобов'язалися не вдаватися до військового або ворожого використання засобів впливу на природне середовище (навмисного управління природними процесами – циклонами, антициклонами, фронтами хмар і т.д.), які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки. При цьому перелік заборонених дій не вичерпується вказаними в Конвенції, оскільки у будь-який час можуть бути створені нові засоби дії. Україна межує зі значною кількістю країн світу і для неї особливе значення має забезпечення своєї території та природних багатств від ворожих дій недоброзичливо настроєних суб'єктів політичної арени. Надра Землі є потенційно можливим об'єктом ураження внаслідок застосування засобів впливу на них з метою, наприклад, виникнення землетрусів, або ураження прісних підземних вод як важливого джерела за-

доволення питних потреб населення тощо. Отже, Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р. як джерело права в Україні та інших країнах світу є важливим засобом убезпечення від негативного ворожого впливу на природні об'єкти – об'єкти суверенних прав Українського народу, у тому числі й надра.

Конвенція ООН про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті від 25.02.1991 р. [6] визначає таке поняття впливу: «вплив» означає будь-які наслідки запланованої діяльності для навколишнього середовища, включаючи здоров'я і безпеку людей, флору, фауну, ґрунт, повітря, воду, клімат, ландшафт, історичні пам'ятки та інші матеріальні об'єкти, чи взаємозв'язок між цими факторами; він охоплює також наслідки для культурної спадщини чи соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів. Таким чином, названа Конвенція, надаючи поняття «впливу», зовсім не виділяє серед інших природних об'єктів надра як самостійний елемент довкілля.

Таким чином, слід підкреслити принципову доцільність розвитку міжнародного співробітництва з питань охорони надр, особливо з сусідніми з Україною країнами. Україна, окрім країн-учасниць Співдружності Незалежних Держав, з якими вона підтримує достатньо тісне співробітництво в галузі охорони надр, межує з такими східноєвропейськими країнами, як Польща, Словачка, Угорщина, Румунія. Міжнародне співробітництво України з питань охорони надр має відбуватися з метою: запобігання нераціонального використання надр не лише як основного джерела необхідних для світового суспільства корисних копалин, але й як джерела задоволення інших суспільних інтересів (культурних, лікувально-оздоровчих, просторово-економічних, естетичних та інших); запобігання порушення суверенних прав держав на задоволення власних інтересів шляхом використання надр, що належать до території відповідних держав; недопущення використання надр Землі спо-

собами, що призводять до забруднення навколишнього природного середовища та/або шкідливих наслідків для здоров'я населення та/або законних інтересів господарюючих суб'єктів; встановлення заборони користування надрами методами та способами, що негативно впливають на стан надр своєї та сусідніх держав; встановлення обов'язку обов'язкового інформування сусідніх держав та світового суспільства про виявлену загрозу спричинення шкоди надрам чи довікллю в цілому на глобальному чи регіональному рівнях внаслідок факторів антропогенного чи природного походження; обов'язку відшкодування шкоди стороною, яка винна в негативному впливі на надра тощо.

Подальші дослідження в цій сфері доцільно зосередити на виділенні основних напрямів та форм співробітництва України в сфері охорони надр з усіма сусідніми країнами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірнична Хартія держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав : від 27.03.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_032.

2. Угода про співробітництво в галузі вивчення, розвідки і використання мінерально-сировинних ресурсів : від 16.01.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_019.

3. Угода країн-учасниць СНД «Про прикордонне співробітництво в галузі вивчення, освоєння та охорони надр» : від 31.05.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_828.

4. Всесвітня хартія природи 1982 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_453.

5. Конвенція ООН про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище : від 18.05.1977 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_258.

6. Конвенція ООН про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті від 25 лютого 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_272.

Макаренко О. Ю. Міжнародно-правове забезпечення охорони надр України / О. Ю. Макаренко // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 617–620 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12mojonu.pdf>

Розглянуто нормативні акти міжнародно-правового характеру в сфері забезпечення охорони надр України.

***

Макаренко А.Ю. Международно-правовое обеспечение охраны недр Украины

Рассмотрены нормативные акты международно-правового характера в сфере охраны недр Украины.

***

Makarenko A.Ju. International Legal Protection of Subsurface Ukraine

Regulations of an international nature in the field of mineral resources of Ukraine considered.